

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 758 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr	10
Baxtiyor Islamov	
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati	12
Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System	18
Zufarova Nozima Gulamiddinovna	
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar	26
Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari	32
Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari	37
Yormatov Ilmidin Toshmatovich	
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir	41
Agzamov Shaxboz Akmalovich	
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish	46
A. X. Salamov	
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida	50
Dosmurotova Shaxista Kengashovna	
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi	57
Axmediyeva Aliya Toxtarovna	
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari	65
Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari	69
Shamsiyev Nodir Muratovich	
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari	74
Shagzatov Oybek bahodirovich	
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari	78
Davlatov Sanjar Abdimannonovich	
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari	82
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformatsiyaning muhim yo’nalishlari	86
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida)	91
Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi	96
Nazarova Umida Avazovna	
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari	100
Mirxaxodjayev Alisher Botirovich	
Globalashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish	105
Mirzayev Musurmon Umidullayevich	

Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning oʻrni va ahamiyati.....	110
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Ta'lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili.....	115
Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	
Ta'minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish.....	121
Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari	125
Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан.....	131
Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	
Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	137
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	143
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari: Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	150
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	156
Axrоров Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	161
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	169
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	172
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности	177
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	181
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	186
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	190
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	195
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	199
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlari.....	205
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	209
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	215
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	223
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	228
Eshimov Alisher Dasmurodovich	

Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi)	236
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	242
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	247
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	252
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	258
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati samaradorligini yanada oshirish	262
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	268
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari	276
Sobirov Otabek Olimjonovich	
Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	279
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	283
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	286
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	290
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	295
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	299
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	304
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	308
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	312
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarining oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	316
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	321
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	327
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	331
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО "Ўзтемирйўлйўловчи"	334
Н. Э. Кахорова	

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	339
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	344
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	350
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	355
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati	359
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari	364
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	371
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	375
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	380
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi	383
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash	388
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	
O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	396
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	399
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	402
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari	411
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida)	415
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	422
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	428
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	434
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	439
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	

Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	445
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	450
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari.....	455
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	462
Ollokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	465
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	471
Xalmuxamedova Zeboxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	475
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	482
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	489
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini instituttsional tahlil qilish mexanizmi	494
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	501
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	505
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	512
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	519
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	524
Sultanov Baxram Begdullayevich	
Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	528
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	536
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	541
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	545
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	550
Shukurov Ilxom Safarboyevich	

Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	557
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	562
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	566
Bayjanova Gozzal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	572
Boltayev Abror Sayitmurodovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	579
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	582
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	586
Kucharov Abrorjon Sobirjonovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	593
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	
Fundamentals of Innovative Management and its Organizational Control	599
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamatovich	
Moliyaviy menejment tizimini rivojlantirishda raqamli marketingdan foydalanishning afzalliklari	604
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
Оценка экономической эффективности использования фотоэлектрической тепловой установки	608
Жураев Ислон Рахматович, Юлдошев Исроил Абриевич, Жураева Зухра Исламовна	
Ilmiy darajali kadrlar tayyorlash sohasida xalqaro tajriba	614
Fazliddinov Shohruh Shamsiddinovich	
Turizm infratuzilmasi va uning tarkibiy tuzilishi	621
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Oliy ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanishi sabablari	625
Abdukadirova Kamola Azimovna	
Mintaqada turizm sohasini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalari	629
Isomiddinov Inomjon Qurvonali o'g'li	
Ichki turizmni rivojlantirish bo'yicha infrastruktura holati	636
Dehqonov Burxon Rustamovich	
Soliqqa tortish maqsadida kadastr qiymatlarini aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish yo'llari	642
Kamilov Abror Anvarovich	
O'zbekistonda uylarning energiya samaradorligini oshirish	647
Dodiyev Fozil O'tkurovich	
O'zbekistonda talant menejmentni tatbiq etish istiqbollari	653
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tibbiyot sohasini moliyalashtirish istiqbollari	658
Muxammadiyev Ramz Zoirjon o'g'li	
Bulutli texnologiyalardan foydalangan holda resurs xarajatlarini optimallashtirish: tahlil va boshqarish	663
Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li, Karabayev Rustam Zafarovich	
Milliy iqtisodiyotni rivojlanishida sug'urta institutlarining tutgan o'rni	673
K. A. Sharipov, D. Jo'rayev	
Tadbirkorlik nazariyasining evolyutsion talqini	678
Aripov Oybek Abdullayevich	

Enhance Export Potential of Private Entrepreneurship and Small Venture.....	683
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi	
Mintaqa barqaror rivojlanishini cheklovchi ekologik omillar tahlili.....	690
Adilova Marg'uba Tursunaliyevna	
Improving the Efficiency of Industrial Enterprise Activities in the Age of Digital Technologies	698
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
A study of green marketing practices in the retail industry – Advantages and disadvantages.....	705
Davronova Zilola Gulomovna	
Tijorat banklarining korporativ xizmatlarini transformatsiyalash jarayonini rivojlantirish.....	709
Farmanova O'g'iloy Aliqul qizi	
Davlat moliyaviy nazorat tizimini rivojlantirish istiqbollari	715
Maxmudov Azamat Normuradovich	
Xorijiy banklarning moliya injiniringi mahsulotlari va rivojlanish istiqbollari	721
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekistonda turizm xizmatlari imkoniyatlari: muammo va yechimlar	727
Fayziyev Oybek Raximovich, Xalikov Saydilla Abdraxmanovich	
Sanoat klasterlarini shakllanishining simulyatsiya modelini yaratish	734
Xakimov Ziyodulla Axmadovich, Axmedova Rayxona Jasurbek qizi	
Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari	741
Tolibjon Qazaqov Sharifjon o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotda zamonaviy texnika va texnologiyalarning xususiyatlari.....	747
Xusanov Ulugbek Nishanovich	
Biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsuloti joriy hisobini tashkil etish bo'yicha xorijiy tajribalar	752
Yusupova Mahfuza Baxtiyor qizi	

BIOLOGIK AKTIVLAR VA QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTI JORIY HISOBINI TASHKIL ETISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBALAR

Yusupova Mahfuza Baxtiyor qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsuloti joriy hisobini tashkil etish bo'yicha xorijiy tajribalar yoritilgan. Tadqiqotning maqsadi IAS 41ni amaliy qo'llashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatib berishdir. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari bo'yicha biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi faoliyatining joriy hisobini yuritish tartibi tahlil qilingan va respublikamizda foydalanish imkoniyatlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: biologik aktivlar, qishloq xo'jaligi mahsuloti, joriy hisob, xalqaro tajriba, qiyosiy tahlil, buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari.

Abstract: This article discusses foreign experience in organizing current accounting of biological assets and agricultural products. The purpose of the study is to identify possible obstacles in the practical application of IAS 41 and show ways to overcome them. The procedure for maintaining current records of biological assets and agricultural activities in accordance with international accounting standards was analyzed and recommendations were developed for possible use in our republic.

Key words: biological assets, agricultural products, current account, international experience, comparative analysis, international accounting standards.

Аннотация: В данной статье рассмотрен зарубежный опыт организации текущего учета биологических активов и сельскохозяйственной продукции. Цель исследования - выявить возможные препятствия при практическом применении МСБУ 41 и показать пути их преодоления. Проанализирован порядок ведения текущего учета биологических активов и сельскохозяйственной деятельности по международным стандартам бухгалтерского учета и разработаны рекомендации по возможностям использования в нашей республике.

Ключевые слова: биологические активы, сельскохозяйственная продукция, текущий счет, международный опыт, сравнительный анализ, международные стандарты бухгалтерского учета.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi faoliyati tadbirkorlik faoliyatining boshqa turlariga nisbatan ko'proq tabiiy va ekologik sharoitga bog'liq, shuning uchun qishloq xo'jaligining ixtisoslashuvi geografik joylashuvi bilan chambarchas bog'liq. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hajmi va sifatiga, asosan, o'simlikchilikda sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yana bir fakt - bu ob-havo sharoitlariga va boshqa omillarga (zararkunandalar, kasalliklar va boshqalar) sezilarli darajada bog'liqlikdir, bunga inson omili darajasi faqat cheklangan darajada ta'sir qilishi mumkin. Ta'sir qilib bo'lmaydigan yana bir omil - bu qishloq xo'jaligi faoliyatining biologik xususiyati. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyati sifatida mahsulotning bir qismini keyinchalik qishloq xo'jaligi korxonasining o'zi tomonidan iste'mol qilinishini keltirish mumkin. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari chorva yoki parrandalarga pichan va g'alla boqish kabi tegishli faoliyatda ishlatilishi mumkin yoki ular to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqaruvchi tomonidan sotilishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Transformatsiyaning biologik xususiyatining o'ziga xosligi, u qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyati to'g'risida hisobot berish metodologiyasida ham aks ettirilishi kerak. Xorijlik iqtisodchi olim Jaroslav SEDLÁČEK ma'lumotlariga ko'ra, "iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan solishtirganda qishloq xo'jaligi faoliyati tegishli hisob tartib-qoidalarini talab qiluvchi muayyan faoliyat turlari bilan tavsiflanadi" ^[1]. Xalqaro Buxgalteriya Standart-

lari Kengashi (IASB) (2008) ma'lumotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi faoliyatining tabiati an'anaviy buxgalteriya modellarini qo'llashda tarixiy qiymat va realizatsiya tamoyiliga asoslangan buxgalteriya modelida noaniqlik yoki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi, ayniqsa biologik transformatsiyalar bilan bog'liq muhim voqealarni hisobga olish qiyin, bu biologik aktivlarning tabiatini o'zgartiradi.

Tadqiqotning maqsadi IAS 41^[2] ni amaliy qo'llashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etishning mumkin bo'lgan yo'llarini ko'rsatib berishdir. Tadqiqot to'rt qismdan iborat masalalarni o'z ichiga olgan. Birinchidan, nazariy asoslar doirasida hozirgi kunda amalda bo'lgan qishloq xo'jaligi qoidalarining qiyosiy tahlili o'tkazildi. Qiyosiy tahlil qilish uchun beshta buxgalteriya tizimi tanlandi - avstraliya, ingliz, amerika, frantsuz va chexiya. Avstraliya qishloq xo'jaligi faoliyati uchun maxsus qoidalar zarurligini birinchilardan bo'lib tan olgan va buni o'zining buxgalteriya qonunchiligida aks ettirgan. Shu boisdan, Avstraliyaning buxgalteriya hisobi tizimi tanlandi. Frantsiyaning buxgalteriya hisobi tizimi va qishloq xo'jaligi faoliyati uchun hisobot berish usullari maxsus tanlangan. Chexiya buxgalteriya tizimi (Czech accounting system (CAS)) ko'p jihatdan frantsuzchaga o'xshaydi. Umumiy Comptable rejasi (Plan Comptable General, PCG) va uning schyotlar rejasi Evropaning bir qator mamlakatlarida va dunyoning boshqa mamlakatlarida ham qo'llaniladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsuloti joriy hisobini tashkil etishni tadqiq qilish jarayonida kuzatish, monografik tadqiq qilish, mantiqiy va qiyosiy tahlil qilish kabi usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

G'arbiy Afrikada PCGga asoslangan buxgalteriya tizimlari mavjud, lekin ko'pchiligida Fransuz hisobot tizimi tanlangan, chunki Frantsiya Evropada eng yirik qishloq xo'jaligi sektoriga ega bo'lib, Ch.Elad va Xerbonning fikricha, Evropa Ittifoqi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 20 % dan ko'prog'ini tashkil qiladi^[3, 4]. Buyuk Britaniya GAAP moliyaviy hisobotga anglo-sakson yondashuvini aks ettirgani uchun tanlangan. Kontinental yondashuv bilan birgalikda ular butun dunyo bo'ylab eng ko'p qo'llaniladigan moliyaviy hisobot tizimlaridir. Dunyoda buxgalteriya hisobi va hisobotiga qo'yiladigan talablar bo'yicha AQSHning tanlagani uning eng keng qamrovli va batafsil ma'lumotlarga ega ekanligi sabab bo'ldi.

Ikkinchi bo'limda IFRS bo'yicha qishloq xo'jaligi faoliyatining joriy hisobini yuritish tartibi tahlili taqdim etilgan. Tadqiqotning yuqoridagi qismlarida muallif qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyatlarini, biologik aktivlarni va biologik o'zgarishlarni aniqlashga harakat qiladi. Bartaraf etish yo'llariga alternativa sifatida ularni tan olish, o'lchash va hisobot berish uchun ko'proq mos usullar taklif qilingan. Shuningdek, mavzu bo'yicha hozirgi ilmiy adabiyotlar bilan taqqoslanadi. Biologik aktivlar, qishloq xo'jaligi mahsuloti va biologik transformatsiyalar hisobi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatining cheklanganligi muallifning o'z tadqiqoti uchun ushbu mavzuni tanlashining asosiy sabablardan biridir.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyatlari va ishlab chiqarishning ushbu turi bilan bog'liq biologik o'zgarishlar ko'pchilik mavjud hisob tizimlari tomonidan hisobga olinmaydi. 1998-yildan boshlab biologik aktivlarni tan olish, baholash va hisobot berish, transformatsiya metodologiyasi va biologik ishlab chiqarishga nisbatan qo'llaniladigan qarashlarning o'sishi kuzatilmoqda. Bu o'z o'rnida ularning amaliy qo'llash imkoniyati haqida munozaraga sabab bo'lishi va moliyaviy hisobotdagi ma'lumotlarning asosiy sifat xususiyatlarining bajarilishi bo'yicha qarama-qarshi baholarni keltirib chiqarishi mumkin.

Butun dunyoda qishloq xo'jaligi faoliyatini tan olish, o'lchash va hisobot berishga mutlaqo turlicha yondashuvlar mavjud. Bu qismda Avstraliyada, Frantsiyada, Buyuk Britaniyada va AQShda moliyaviy hisobotda qo'llaniladigan bir qancha yondashuvlar tahlil qilinadi. Avstraliya yondashuvi tanlandi, chunki u birinchilardan bo'lib qishloq xo'jaligi faoliyati to'g'risida aniq hisobot berish zaruriyatiga javob bergan va IASC (IASB dan oldingi) 41 - Qishloq xo'jaligi buxgalteriya hisobining xalqaro standarti (IAS) loyihasini ishlab chiqishga ilhomlantirgan.

Qishloq xo'jaligi uchun Frantsiya rejasi Comptable General Agricole (PCGA) 1986 yilda PCG tomonidan tasdiqlangan. U qishloq xo'jaligi operatsiyalari va ularni moliyaviy hisobotlarda taqdim etish bo'yicha batafsil ko'rsatmalar beradi. PCGga ko'ra, moliyaviy yil oxirida faqat realizatsiya qilingan daromad tan olinishi mumkin va ma'lum bir moliyaviy yil bilan bog'liq xarajatlar moliyaviy yil tugaganidan keyin, hatto moliyaviy hisobotlar e'lon qilinishidan oldin paydo bo'lsa ham tan olinishi kerak. Moliyaviy hisobotni baholash tarixiy qiymat usuliga asoslanadi va ehtiyotkorlikni aks ettirish uchun o'zgartiriladi. Faqat asosiy vositalar va investitsiyalar bozor qiymatida qayta baholanishi mumkin, ammo qiymatning oshishi uchun kapitaldan daromad solig'i olinadi.

Buyuk Britaniya zamonaviy moliyaviy hisobotni joriy etgan birinchi davlatlardan biri hisoblanadi. Moliyaviy hisobot Buyuk Britaniyaning umumiy qabul qilingan buxgalteriya amaliyotiga (UK GAAP) muvofiq tuzilgan. Buyuk Britaniyaning GAAPiga muvofiq, tarixiy qiymatlar o'lchashning eng muhim asosi hisoblanadi va biologik

aktivlarning biologik o'zgarishi bilan bog'liq har qanday daromad yoki yo'qotishlar ular undirilmaguncha tan olinmaydi. IFRS bilan rejalashtirilgan yaqinlashuvga qaramay, na Buyuk Britaniya GAAP, na FRSSSE IAS 41 va boshqalarning hech qanday jihatini o'z ichiga olmaydi.

AQSh GAAP bo'yicha qishloq xo'jaligi faoliyatini o'lchash tarixiy qiymatlarga asoslanadi. Ushbu tamoyil ko'pchilik aktivlar va majburiyatlar adolatli bozor qiymatida emas, balki sotib olish qiymatida o'lchanishni talab qiladi. Ushbu tamoyilga muvofiq taqdim etilgan ma'lumotlar ishonchli va obyektiv bo'lishi kerak. Bu juda dolzarb emas, chunki u joriy bozor qiymatini hisobga olmaydi. Shu sababli, AQSh GAAP bo'yicha adolatli qiymatni o'lchashdan foydalanish tendentsiyasi mavjud. Ushbu tamoyilga muvofiq keladigan daromadni tan olish va to'liq oshkor qilish moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda qo'llaniladigan boshqa muhim tamoyillardir. AQSh GAAP bo'yicha qishloq xo'jaligi faoliyatini o'lchash tarixiy qiymatlar va ehtiyotkorlik tamoyiliga asoslanadi.

Moliyaviy hisobot tizimi o'rganilayotgan davlatlarning qishloq xo'jaligi aktivlari bo'yicha hisobotlari qiyosiy tahlil qilinganda quyidagi ma'lumotlariga ega bo'lindi (jadval). Ko'rinib turibdiki, jadvalda biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotini tan olish, hisobga olish va baholashga nisbatan turlicha munosabatlar mavjud.

Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Qo'mitasi (IASC) tashkil etilganidan 1994-yilgacha qishloq xo'jaligi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq masalalar qo'mitada ko'rib chiqilmagan va hal qilinmagan. Buning sababi, 41-Qishloq xo'jaligi (IASB 2008) IASda ko'rsatilgan qishloq xo'jaligi sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalarning aksariyati asosiy pul mablag'lari oqimiga yo'naltirilgan kichik oilaviy bizneslar edi.

Xo'jalik operatsiyalarni tan olish, o'lchash va hisobot berishda qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan buxgalteriya hisobi standartini ishlab chiqish uchun dalillar ham mavjud bo'lishi zarur. Bu, asosan, ushbu turdagi biznes uchun xorijiy kapitalga kirish imkoniyatlarining ortishi bilan bog'liq edi. Boshqa dalillar, IASC ma'lumotlariga ko'ra, deregulyatsiyaga qaratilgan xalqaro tendentsiyalar, aksiyalarning va investitsiyalarning ko'payishi qishloq xo'jaligi faoliyatini tijoratlashtirishga olib keldi.

1-jadval: Qishloq xo'jaligi aktivlari bo'yicha hisobotning qiyosiy tahlili [3,4]

Element	AQSH	Buyuk Britaniya	Fransiya	Avstraliya (2005 yilgacha)	Chex Respublikasi	IAS/IFRS
Hisobot tizimi	AQSh GAAP	UK GAAP	PCG	AASB*	CAS	IAS/IFRS
Qishloq xo'jaligi faoliyati haqida hisobot	SOP 85-3	maxsus talab yo'q	PCGA	AASB	maxsus talab yo'q	IAS 41
Daromadlar to'g'risidagi hisobotning tuzilishi	vertikal	vertikal	vertikal	ikki tomonlama	vertikal	vertikal
Xarajatlarning umumiy ifodalanishi	tayinlash orqali	tabiatan	tabiatan	tayinlash orqali	tayinlash orqali	taqdim etishning ikkala usuli
Biologik aktivlarning umumiy bahosi	tarixiy qiymat	tarixiy qiymat	tarixiy qiymat	sof bozor qiymati	tarixiy qiymat	adolatli qiymatdan kamroq
Xarajatlarning hisobotidagi o'zgarishlar	hech qanday o'zgarishlar haqida xabar berilmagan	hech qanday o'zgarishlar haqida xabar berilmagan	hech qanday o'zgarishlar haqida xabar berilmagan	foyda yoki zararda	hech qanday o'zgarishlar haqida xabar berilmagan	foyda yoki zararda

*AASB (Australian Accounting Standards Board) = Avstraliya Buxgalteriya Standartlari Kengashi

Diskussiya. 1999 yilda E65 - Qishloq xo'jaligi hujjati sharh uchun chiqarildi. Ushbu Ta'sir qilish loyihasi (ED) qishloq xo'jaligi aktivlarini o'lchash va qishloq xo'jaligi faoliyati to'g'risida hisobot berishga boshqacha yondashuvga asoslangan edi. IASC ushbu ED bo'yicha ko'plab sharh xatlarini oldi. Biologik aktivlar va biologik transformatsiyalar jarayoni haqida hisobot berishning ishlab chiqilgan yondashuvi ko'plab respondentlar, ayniqsa Evropa Komissiyasi (EC) tomonidan tanqid qilindi. Evropa Ittifoqi E65 - qishloq xo'jaligi hujjatini qo'llab-quvvatlamadi. Evropa Komissiyasi [5] ma'lumotlariga ko'ra, loyiha uchta asosiy yo'nalishda muvaffaqiyatsizlikka

uchradi: kontseptual asos, mantiqiy izchillik va amaliylik. Loyiha biologik o'zgarishlarni hisobot uchun nisbatan ishonchli o'lchash qobiliyati va uni barcha qishloq xo'jaligi faoliyatiga qo'llash xuddi tasdiqlanmagan taxminlarga asoslangan (biologik aktivlar uchun samarali bozorlarning mavjudligi) bo'yicha ko'rib chiqishning barcha bosqichlarida tanqid qilindi.

E65 Yevropa Buxgalteriya Direktivlariga, xususan, biologik aktivlarning adolatli qiymatini o'lchashga nisbatan mos kelmadi. Ushbu yondashuv E65 - Qishloq xo'jaligi hujjatining qattiq tanqidiga qaramay, 2001-yil fevral oyida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga oid maxsus standart, IAS 41-Qishloq xo'jaligi tasdiqlandi va chiqarildi. IASC (1998, 2000, 2001) ushbu standart ko'plab qishloq xo'jaligi tashkilotlari, Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada va Yevropa Ittifoqidagi korxonalar, amaliyotchi buxgalterlar va yirik professional buxgalteriya organlari tomonidan tanqid qilinganligini ta'kidlaydi. Ch.Elad ^[3] ga ko'ra, IAS 41 tarixiy qiymatlardan eng keng qamrovli va keng qamrovli farqni ifodalaydi. U IAS 41 nafaqat qishloq xo'jaligi subyektlari uchun adolatli qiymatning to'liq modelini ko'rsatganligi, balki u standartlardan chetga chiqqani uchun ham juda ziddiyatli ekanligini ta'kidlaydi.

Tarixiy qiymatlarni hisobga olish juda radikal bo'lib, butun dunyoda uning qabul qilinishiga ta'sir qiluvchi ko'plab nazariy va amaliy muammolarni keltirib chiqaradi. Adolatli qiymatni o'lchash barcha biologik aktivlarning adolatli qiymatini aniqlash mumkin degan taxminga asoslanadi. Biologik aktivlar uchun faol bozor mavjud bo'lmasa-da, bozor bitimi narxini hisoblash uchun adolatli qiymatni eng so'nggi aniqlashdan foydalanish mumkin.

Adolatli qiymatni ishonchli tarzda o'lchash mumkin bo'lmagan hollarda, to'plangan qadrsizlanish yo'qotishlari chegirib tashlangan tarixiy qiymatga ruxsat beriladi. Buxgalteriya siyosati tanloviga milliy GAAPga muvofiq foydalaniladiganlar ta'sir ko'rsatadi. Bu so'nggi yillarda IFRSni qo'llash amaliyotining turli milliy versiyalari mavjud bo'lganligi haqidagi C.Nobes ^[6] xulosalarining kuchli tasdig'idir. Biologik aktivlarni baholashning ko'proq mumkin bo'lgan usullari IAS 41 ga mos kelishi biologik aktivlar bo'yicha moliyaviy ma'lumotlarni mamlakatlar bo'ylab solishtirishni qiyinlashtiradi. Ch.Elad va Xerbon ^[3, 4] fikriga ko'ra, adolatli qiymat buxgalteriya amaliyotining xalqaro taqqoslanuvchanligini yaxshilamaydi.

Natijalar uchinchi qismda keltirilgan. Ko'pgina IAS/IFRS barcha faoliyat turlariga qo'llanilishi mumkin bo'lsa-da, ba'zi IAS/IFRS muayyan faoliyat turlarida yuzaga keladigan muammolarni hal qiladi. IFRS 6-Mineral resurslarni qidirish va baholash, IFRS 4-Sug'urta shartnomalari, IAS 40-Investitsiya mulki standartlari mavjud. IAS 41-Qishloq xo'jaligi 2001-yil fevral oyida nashr etilgan va 2003-yil 1-yanvarda kuchga kirdi. Yakuniy versiya qishloq xo'jaligi uchun alohida hisob zarurligi e'tirof etilganidan keyin chiqarildi. Standart biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yig'ish paytida ularni dastlabki baholash uchun maxsus hisobga olish tartibini, qishloq xo'jaligi faoliyati va oshkor qilish uchun maxsus hisobga olishni belgilaydi.

Xorijlik iqtisodchi olim D.Dvořáková ^[7] fikricha, IAS 41 ta'minlanishi adolatli qiymatdan foydalanadigan barcha boshqa standartlar orasida noyobdir. IAS 41 biologik aktivlar, shu jumladan yarim tayyor mahsulotlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini baholashda adolatli qiymatdan foydalanishni talab qiladi. Haqiqiy qiymat bo'yicha baholangan aktivlarning turli toifalari buxgalteriya ma'lumotlarining turli xil tashqi va ichki foydalanuvchilari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Tarixiy tannarxning adolatli qiymatga nisbatidan voz kechishning asosiy sabablarini tarixiy qiymatlarning past ma'lumotliliigi va aktivlarni kam baholanganligi sababli egalariga ko'proq taqsimlashda topish mumkin. IAS 41 bo'yicha esa, buning aksi to'g'ri. Ko'pgina axborot foydalanuvchilari qishloq xo'jaligida adolatli qiymatdan foydalanishga shubha bilan qarashadi. Xorijlik iqtisodch olim Herbon ^[4] biologik aktivlar bo'yicha adolatli qiymat o'lchovlari juda akademik va qiymatni o'lchash uchun yaroqsiz, deb hisoblaydi.

But va Uoker ^[8] Avstraliyada uzumchilikda biologik aktivlarni baholashni ko'rib chiqdilar va biologik aktivlarni ular joylashgan yerdan alohida adolatli qiymatda o'lchashdagi amaliy qiyinchiliklarni ta'kidladilar.

IAS 41 talablari nazariy va amaliy jihatdan ko'pgina buxgalteriya modellari bilan mos kelmaydi. Frantsuz tilida so'zlashuvchi mamlakatlardagi nomuvofiqlikni Ch.Elad ^[3] o'rgangan. Argiles va Slof ^[9] ga ko'ra, tarixiy qiymat Yevropa Ittifoqida keng tarqalgan o'lchash usuli hisoblanadi.

Adolatli qiymatdan foydalanish va amalga oshirilmagan foyda yoki yo'qotishlarni tan olish bo'yicha IAS 41 standartiga rioya qilish Yevropa, Afrika va Osiyodagi qishloq xo'jaligi sektori subyektlarining biologik aktivlar va daromadlarni o'lchash usullarida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. Amerika Sertifikatlangan Buxgalterlar Instituti (1996) va Kanada Sertifikatlangan Buxgalterlar Instituti (1996) ham adolatli qiymatni o'lchashga qarshi chiqadi va biologik aktivlarni tarixiy qiymati bo'yicha o'lchashni tavsiya qiladi.

Xorijiy mutaxassislar bilan bir qatorda respublikamiz iqtisodchi olimlari tomonidan ham mazkur masalada izlanishlar olib borilgan. Jumladan, B.Y. Menglikulov fikricha, "Umuman olganda, haqqoniy qiymatni to'la ishonch bilan hisoblash imkoni bo'lmagan hollarda biologik aktivlar to'plangan amortizatsiya va ularning qadrsizlanishi bilan bog'liq yo'qotishlar summaları chegirib tashlangan holda tannarxi bo'yicha baholanishi lozim. Haqqoniy qiymatni ishonch bilan aniqlash imkoni vujudga kelganda biologik aktivni darhol haqqoniy qiymat bo'yicha baholash zarur. Fikrimizcha, biologik aktivlarning haqqoniy qiymatini aniqlash va keyinchalik ularni shu qiymat bo'yicha tan olish uchun korxona ayni vaqtda mavjud bo'lgan va imkon doirasidagi barcha resurslarni jalb qilishi lozim" ^[10].

XULOSA

IASB qishloq xo'jaligi faoliyatini foyda olish maqsadida amalga oshiriladigan boshqa faoliyatdan shunchalik farq qiladiki, biologik aktivlarni, biologik o'zgarishlarni va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tan olish va hisobga olishda uslubiy yondashuvlar o'ziga xoslikni aks ettiradi. Natijada, IAS 41-Qishloq xo'jaligi standartining asosiy maqsadi qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi, shuningdek ularni amaliyotda oson qo'llash imkonini beradigan aniq usullardan foydalanishni nazarda tutadi. Tasdiqlash jarayonida, asosan, faol bozor mavjud bo'lmagan biologik transformatsiya bosqichidagi qishloq xo'jaligi mahsulotlariga nisbatan adolatli qiymatni aniqlashning imkoniyatlari va sabablari haqida munozaralar paydo bo'ldi va yakuniy standart ushbu sharhlar va dalillarning hech birini hisobga olmadi.

Xulosa qilib aytganda, kontseptual doirada qilingan bayonotlar va buning natijasida tashqi foydalanuvchilarning iqtisodiy qarorlari uchun qishloq xo'jaligi ko'rsatkichlarining maksimal axborot mazmuniga erishish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyatlari va moliyaviy operatsiyalarning asosiy tamoyillariga rioya qilgan holda IAS 41-standardda belgilangan ba'zi talablarni amaliy qo'llashdagi to'siqlarni bartaraf etish muhim hisoblanadi. Bizningcha, biologik aktivlarga sarflangan xarajatlarni hisobga olishda transformatsiyadagi biologik aktivlarni o'lchash va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini o'lchash usullarini qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Biologik o'zgarishlar haqida hisobga olish usullarini uyg'unlashtirish ham yechim bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, biologik aktivlarni adolatli qiymat bo'yicha baholashda faol bozorga ega bo'lmagan biologik aktivlarni o'lchash talablari, shuningdek standartlarda qo'llaniladigan kontseptual asos va mantiq tamoyillari e'tiborga olinishi kerak. Biologik o'zgarishlar va narxlarning o'zgarishi ta'sirini adolatli qiymatning umumiy o'zgarishi bilan ajratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sedláček J. The methods of valuation in agricultural accounting. *Agricultural Economics*. – Czech, 2010. 56: 59–66.
2. IAS 41 "Agriculture". <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2022/issued/part-a/ias-41-agriculture.pdf?bypass=onre/>.
3. Elad Ch. (2004): Fair value accounting in the agricultural sector: some implications for international accounting harmonization. *European Accounting Review*, 13: 621–641.
4. Herbohn K.F. (2006): Accounting for SGARAs: A stock take of practice before compliance with AASB 141 Agriculture. *Australian Accounting Review*, 16: 63–77.
5. EC (2000): Comment Letter on Exposure Draft E65 – Agriculture No. 58 [online]. Available at <http://media.ifrs.org/CommentsE65.zip>.
6. Nobes C. (2006): Survival of international differences under IFRS: towards a research agenda. *Accounting and Business Research*, 36: 233–245.
7. Dvořáková D. (2008): Finanční účetnictví a výkaznictví podle mezinárodních standardů IFRS. (Financial Accounting and Reporting under international standards IFRS.) 2nd ed. Computer Press, Brno; ISBN 978-80-251-1950-1.
8. Booth P., Walker R. (2003): Valuation of SGARAs in the wine industry: time for sober reflection. *Australian Accounting Review*, 13: 52–60.
9. Argilés J., Slof E. (2001): New opportunities for farm accounting. *The European Accounting Review*, 10: 361–383.
10. Menglikulov B.Yu. Biologik aktivlarni tan olish va hisobini tashkil etish masalalari. "Moliya va Bank ishi" (elektron ilmiy jurnal), №5, 2019, 3-6 betlar, <http://journal.bfa.uz/maqolalar>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.